

ОЗИҚ-ОВҚАТ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ҚАЙТА ИШЛАШ КОРХОНАЛАРИ ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ

Хотамов Ибодулло Садуллоевич

*ТДИУ Тармоқлар иқтисодиёти кафедраси мудири, и.ф.н., доцент.
Тошкент, Ўзбекистон. i.khotamov@tsue.uz*

Хидиров Темур Қахрамон ўғли

*ТДИУ Тармоқлар иқтисодиёти кафедраси таянч докторанти.
Тошкент, Ўзбекистон. xidirov_temur@mail.ru*

Article DOI: 10.55439/EIT/vol10_iss2/a20

Аннотация

Ушбу мақолада мамлакатимиздаги озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини кластер тизими асосида иқтисодий самарадорлигини ошириш ҳамда такомиллаштириш масалалари муҳокама қилинган. Шунингдек, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш бўйича иқтисодий кўрсаткичлар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: кластер, озиқ-овқат маҳсулотлари, иқтисодий самардорлик, қайта ишлаш, инновация, технология, такомиллаштириш.

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы повышения и улучшения экономической эффективности предприятий пищевой промышленности страны на основе кластерной системы. Также были проанализированы экономические показатели развития сельского хозяйства.

Ключевые слова: кластер, продукты питания, экономическая эффективность, переработка, инновации, технологии, совершенствование.

Abstract

This article discusses the issues of increasing and improving the economic efficiency of food processing enterprises in the country on the basis of a cluster system. Economic indicators for agricultural development were also analyzed

Key words: cluster, food, economic efficiency, processing, innovation, technology, improvement.

Кириш

Мамлакатимизда пандемия оқибатларидан сўнг, аҳоли томонидан кундан-кунга озиқ-овқат маҳсулотларини истеъмол қилишга бўлган талаб кескин даражада ортиб бормоқда. Бугунги кунда дунё миқёсида аҳолининг кундалик харидларини энг асосий қисмини истеъмол учун мўлжалланган бирламчи маҳсулот сифатида озиқ-овқат маҳсулотлари эгаллайди. Шунинг, учун ҳам мамлакатимизда озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлашга мўлжалланган корхоналарни қайта ишлаш

имкониятларини янада такомиллаштириш ҳамда уларни иқтисодий самардорлигини ошириш замон талаби ҳисобланади.

Озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самардорлигини ошириш бевосита замонавий кластер тизимини ривожлантиришга боғлиқдир. Озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини янада такомиллаштириш борасида мамлакатимизда Мухтарам, Президентимиз томонидан янги ислохотлар амалга ошириб келинмоқда.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги "Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида" ги ПФ-5853-сон Фармони қабул қилинди.

Фармонга кўра, озиқ-овқат маҳсулотларини кўпайтириш ва қайта ишлашга қаратилган бир қатор устувор вазифалар белгилаб берилган:

озиқ-овқат маҳсулотлари хавфсизлигини таъминлаш ва истеъмол рационини яхшилаш, талаб этиладиган миқдордаги озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришни назарда тутувчи озиқ-овқат хавфсизлиги давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат тармоғини модернизациялаш, диверсификация қилиш ва барқарор ўсишини қўллаб-қувватлаш учун хусусий инвестиция капитали оқимини кўпайтиришни назарда тутувчи соҳада давлат иштирокини камайтириш ва инвестициявий жозибадорликни ошириш механизмларини жорий қилиш [1] каби муҳим бўлган вазифалар келтириб ўтилган.

Қолаверса, бугунги кунда мамлакатимиз иқтисодиётининг жадал тараққиётини таъминлаш учун таркибий ислохотларни амалга ошириш, етакчи тармоқларни модернизация ва диверсификация қилиш муҳим аҳамият касб этмоқда. Акс ҳолда нафақат иқтисодиётимиз ривожини, балки миллий тараққиётнинг юксак суръатларини ҳам таъминлаб бўлмайди.[2]

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, кластер тизими асосида озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самардорлигини ошириш масаласи бугунги кунда мамлакатимиз иқтисодиётини барқарор даражада ривожлантиришдаги устувор вазифаларидан бири ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили

Агро-озиқ овқат маҳсулотларини кластерлаш ва такомиллаштириш, кластер субъектлари ўртасида иқтисодий ва инновацион ҳамкорлик ҳамда саноат кластерларини инновацион жиҳатлари бўйича бир қатор муаммо ва долзарб масалаларни Е.Иванова[3], Е.Карпичев [4] каби хорижлик олимлар ўрганишган.

Ўзбекистонда озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича иқтисодий ислохотларни амалга ошириш ва изчил давом эттириш механизмлари, кластер тизими асосида иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш, хусусан қайта ишлаш саноати корхоналарини модернизация ва диверсификация қилиш, ишлаб чиқариш ҳажминини барқарор ошириб боришнинг ташкилий-ҳуқуқий ва назарий-услубий асослари мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёевнинг асарлари ва маърузаларида кенг баён этилган.

Кластер тизимини ривожлантириш, агросаноат кластерларининг иқтисодиётдаги аҳамияти, қишлоқ хўжалиги тараққиётида агросаноат кластерларининг тутган ўрни

хамда кластер тизимида инновацион самарадорликка эришиш масалалари ва инновацион самарадорликни ошириш юзасидан илмий-тадқиқот ишлари мунтазам олиб борилган, бунда И.С.Очилов ва Б.К.Абдумуминов[5], Т.Т.Жўраев ва М.Э.Ҳамидов[6] сингари олимларнинг илмий фаолиятини алоҳида эътироф этиш мумкин.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқот методологияси асосини мамлакатимизда қайта ишлаш саноати корхоналарини кластер тизими асосида ривожлантиришга оид қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги "Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида"ги ПФ-5853-сонли Фармони,

Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Янги Ўзбекистон стратегияси" номли китобида таъкидланган иқтисодий тармоқларини модернизация қилиш, қишлоқ хўжалигини жадал ривожлантириш ҳамда озиқ-овқат муаммоларини ҳал этишга қаратилган йўналишлари ташкил этади.

Тадқиқотни амалга оширишда тадқиқот жараёнида мантиқий фикрлаш, статистик таҳлил, кузатув ва қиёсий таҳлил, абстракт фикрлаш ҳамда илмий умумлаштириш каби усуллардан кенг фойдаланилган. Шунингдек, мантиқий, тизимли ва таркибий ёндашувлардан ҳам фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар

Мамлакатимизда озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарининг ҳозирги ҳолати, замонавий кластер тизими асосида янги инновацион ўзгаришларни амалга ошириш суръатларини янада жадалаштиришни талаб этмоқда. Иқтисодий жиҳатдан ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, самарали кластер тизими асосида инновацион ёндошувларни амалга ошириш мамлакатимиздаги озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини юқори даражада ошишини таъминлайди.

Иқтисодийнинг инновацион шаклланиши корхоналарни иқтисодий самарадорлигини оширишга қаратилган замонавий ёндошувлар ҳисобига юз беради, бу еса ўз навбатида мамлакат иқтисодийини ўсишига, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлашни ривожлантиришга, харажатларни тежалишига ҳамда аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўлиқ таъминлашга сабаб бўлади.

Бундан кўринадики, мамлакатимизда озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини ошириш ҳамда кластер тизимидан самарали фойдаланиш корхоналарга янги имкониятларни яратиб беради. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, бугунги кунда мамлакатимиздаги озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарида ҳам бир қатор камчиликлар мавжуд, жумладан:

озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарида кластер тизимидан самарали фойдаланиш бўйича аниқ тизим шаклланмаган. Масалан, Германия давлатида озиқ-овқат саноатининг замонавий инновацион кластер тизими мавжуд бўлиб, юқори даражадаги кўрсаткичларга эга, бизда эса озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш саноатида кластер тизими инновацион жиҳатдан юқори даражада ривожланиш кўрсаткичига эга эмас;

маҳсулотни саралаш, қадоқлаш, қайта ишлаш ва экспорт қилиш бўйича агрологистика марказлари ташкил этилишига қарамасдан, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарида кластер тизимини ривожланмаётганлиги, фақатгина бир

томонлама қайта ишлаш икмонияти билан чекланиб қолинаётганлиги иқтисодий самарадорлик кўрсаткичларини юқори даражада эмаслигини кўрсатади;

озик-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш ва кластер тизимида ривожлантириш бўйича кичик корхоналарни ташкил этилмаётганлиги, фақатгина йирик корхоналар фаолияти билан чекланиб қолинганлиги натижасида тизимли ҳамкорлик йўлга қўйилмаганлиги ҳамда тармоғни монополлашувига олиб келмоқда;

озик-овқат маҳсулотлари бўйича кластер тизимида маҳсулот етиштирувчилар, қайта ишловчилар ва бошқа йирик корхоналар ўртасидаги ўзаро ташкилий-иқтисодий ва ҳуқуқий муносабатларнинг етарли даражада мукамал эмаслиги ва уни такомиллаштириш зарурлиги ҳал қилиниши лозим бўлган энг муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Хусусан, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегия орқали ривожлантириш қуйидаги жадвалда кўрсатиб ўтилган иқтисодий кўрсаткичларга эришишини таъминлайди.

Жадвал

**Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг
2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини амалга ошириш натижасида
эришиладиган асосий кўрсаткичлар ва индекторлар¹**

Т/р	Кўрсаткичлар номи	Асос (2018 й.)	2021 йилга мақсад	2025 йилга мақсад	2030 йилга мақсад
1.	Қишлоқ хўжалигида қўшилган қийматнинг йиллик ўсиши	117,3 трлн сўм (14 млрд АҚШ долл.)	3 фоиз	5 фоиз	5 фоиз
2.	Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат тармоғида иш ўринлари сонининг ўсиши: Қишлоқ хўжалиги, Озиқ-овқат саноати, Тўқимачилик саноати	3 671 300 91 420 140 200	2 фоиз 3 фоиз 3 фоиз	1 фоиз 4 фоиз 4 фоиз	1 фоиз 5 фоиз 5 фоиз
3.	Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларининг экспорти ҳажмининг ошиши	2,3 млрд АҚШ долл.	3,5 млрд АҚШ долл.	10 млрд АҚШ долл.	20 млрд АҚШ долл.
4.	Аҳоли ўртасида тўйиб овқатланмайдиганлар улуши	6,3 фоиз	5 фоиз	3 фоиз	0
5.	Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш (бир нафар ишчига бир йилда долларда)	3 960 АҚШ долл.	4 300 АҚШ долл.	5 200 АҚШ долл.	6 500 АҚШ долл.
6.	Қишлоқ хўжалигидаги иссиқхона газ чиқиндиларини камайтириш	15 740 гигаграмм (2016 йил)	10 фоиз	30 фоиз	50 фоиз

Жадвалдан кўриниб турибдики, Қишлоқ хўжалигида 117,3 трлн сўмлик (14 млрд АҚШ долл.) қўшилган қиймат яратилган бўлса, уни йиллик ўсиши 2021 йилда 3 фоизга, 2025, 2030 йилларда эса 5 фоиздан кам бўлмаган ҳолатда ўстириш кўзда тутилган.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида"ги ПФ-5853-сонли Фармони. 2019 йил 23 октябрь.

2018 йилда қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларининг экспорти ҳажми 2,3 млрд. АҚШ долларини ташкил этган бўлса, 2021 йилда уни 3,5 млрд. АҚШ доллари, 2025 йилда 10 млрд. АҚШ доллари, 2030 йилда эса 20 млрд. АҚШ долларига етказиш режалаштирилган.

Бундан ташқари, 2030 йилгача бўлган оралиқда аҳоли ўртасида тўйиб овқатланмайдиганлар улуши 2018 йилги 6,3 фоиздан, 2030 йилда 0 фоизга пасайтириш, қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш натижасида 2018 йилги бир нафар ишчига бир йилда тўғри келадиган 3 960 АҚШ долларни, 2030 йилда 6 500 АҚШ долларига етказиш белгилаб қўйилган.

Юқорида келтириб ўтилган жадвалда, қишлоқ хўжалиги стратегиясини 2020-2030 йилларда ривожлантириш орқали кўплаб иқтисодий тармоқларни ривожлантириш назарда тутилган. Жумладан, стратегияни ривожланиши қишлоқ хўжалиги ва қайта ишлаш соҳаларида кластер тизимини ривожланишига, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини эса юқори даражада иқтисодий самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини ошириш йўллари қуйидаги бир қатор омилларга боғлиқдир.

Биринчидан, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарида замонавий кластер тизимини жорий этиш;

Иккинчидан, иқтисодий самарадорликни оширишда инновацион ёндошувлар ва ривожланган давлатларнинг замонавий тажрибалардан самарали фойдаланиш;

Учинчидан, харажатларни минималлаштириш ҳамда ресурс-тежамкор технологияларни татбиқ этиш;

Тўртинчидан, иқтисодий кўрсаткичларни таҳлил қилишда замонавий КРІ баҳолаш дастурларидан оқилона фойдаланиш;

Бешинчидан, қайта ишлаш имкониятларини ошириш ҳамда корхоналар ўртасида ўзаро ҳамкорликни таъминлаш;

Олтинчидан, замонавий кадрлар сиёсатини юритиш ва маҳсулот сифатини оширишга қаратилган чора-тадбирларни татбиқ этиш муҳим омиллар саналади.

Қолаверса, 2020-2030 йилларга мўлжалланган қишлоқ хўжалигини ривожлантириш стратегияда ҳам озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини оширишга қаратилган кўплаб аниқ вазифалар кўрсатиб ўтилган бўлиб, улардан самарали фойдаланиш ва амалиётга татбиқ этиш мақсадга мувофиқдир.

Хулоса ва таклифлар

Озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини оширишда қуйидаги тамойиллар муҳим ҳисобланади. Жумладан:

озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини оширишда замонавий кластер тизимини амалиётга татбиқ этиш орқали харажатларни минималлаштириш;

хорижий давлатлар тажрибасидаги инновацион янгиликларни кенг жорий қилиш орқали озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий барқарорлигини таъминлаш;

озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари ўртасида ташкилий-иқтисодий муносабатларни мувофиқлаштиришда барча ишлаб чиқариш, қайта ишлаш

ва сотиш босқичларда тенг адолатли ўзаро фойдалилик тамойилларига асосланган яхлит ҳамкорлик тизимини жорий этиш;

озик-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарига имтиёзли дастурларни кенг жорий этиш бўйича асосланган таклифларни қонун ҳужжатларига киритишдан иборатдир.

Юқорида келтирилган тавсияларни амалиётга жорий этилиши натижасида, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарида иқтисодий самарадорликни оширишга қаратилган янги имкониятларни жорий этилиши ва юқори даражада иқтисодий ўсишига эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5853-сонли Фармони. 2019 йил 23 октябрь.

2. Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси”. – Т.: “O‘zbekiston” нашриёти, 2021. - 464 б.

3. Иванова Екатерина Викторовна “Формирование и развитие агропродовольственных кластеров в условиях политики импортозамещения” Диссертация, Мичуринск-2018.

4. Карпичев Евгений Владимирович “Механизмы управления инновационной кооперацией субъектов промышленных кластеров” Диссертация, Санкт-Петербург-2019.

5. И.С. Очилов, Б.К. Абдумуминов. Кластер тизимида инновацион самарадорлик масалалари. “Иқтисодий ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2019.

6. Т.Т. Жўраев ва М.Э. Ҳамидов. Ўзбекистонда агросаноат кластерларини ривожланиши ва уларнинг қишлоқ хўжалиги тараққиётида тутган ўрни. “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 2, апрель, 2019.